

Т.Б. Тәжібаев¹, А.С. Төлегенова¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан

ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУДЕГІ МАҒЫНАЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ФЕНОМЕНІ

Аңдатпа

Мақалада, мағына құрылымы мен оның қалыптасуы жөніндегі авторлардың еңбектері қарастырылады. Тұлғаның құрылымы оның бағыттылығымен анықталады, ал бағыттылық оның психикалық құрылымын анықтайтын, тұлға қасиеттерінің жүйе құрушысы ретінде жетекші орын алады. Тұлға құрылымының жүйе құрушы элементі болып табылатын құнды бағдарлар өзінің табиғаты жағынан алғанда әлеуметтік сипатта кездесетін, оның бағыттылығының негізі болып табылады. Бағыттылық мағына болған жағдайда ғана тұлғаның құндылығына айналады, осы құндылықтық қатынасты дамыту үшін «субъекті-объектілік» қатынастан, «субъекті-субъектілік» қатынас шеңберіне көшудің қажет екендігі айтылады. Сондай-ақ, индивидуалды іс-әрекеттен бірлескен іс-әрекетке өту мағына қалыптастырудың тиімді тәсілі екендігі көрсетілді.

Кілттік сөздер: мағына, мағыналық құрылым, бағыттылық, құнды бағдар, тұлғалық құндылық, «субъектілік-субъектілік» қатынас, бірлескен іс-әрекет.

Тажібаев Т.Б.¹, Тулегенова А.С.¹

¹ Казахский национальный педагогический университет имени Абая
г. Алматы, Казахстан

ФЕНОМЕН СМЫСЛООБРАЗОВАНИЯ В ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ

Аннотация

В статье рассматриваются труды авторов по смыслообразованию. Структура личности определяется ее направленностью, а направленность занимает ведущее место как системообразующий компонент свойств личности, определяющий ее психическую структуру. Ценностные ориентиры, являющиеся системообразующим элементом структуры личности, являются основой ее направленности, которая по своей природе носит социальный характер. Направленность становится ценностью личности только при наличии смысла, отмечается необходимость перехода от «субъект-объектного» отношения к «субъект-субъектному» кругу общения для развития этого ценностного отношения. Также было показано, что переход от индивидуальной деятельности к совместной деятельности является эффективным способом формирования смысла.

Ключевые слова: смысл, смыслообразование, направленность, ценностная ориентация, личностная ценность, «субъектно-субъектное» отношение, совместная деятельность.

T.B. Tazhibayev¹, A.S. Tolegenova¹

¹Kazakh national pedagogical university Abai
Almaty, Kazakhstan

THE PHENOMENON OF MEANING FORMATION IN PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL RESEARCH

Abstract

The article examines the works of the authors on the formation of meaning. The structure of a personality is determined by its directionality, and directionality takes a leading place as a system-forming component of personality traits, which determines its mental structure. Value guidelines, which are a system-forming element of the personality structure, are the basis of its orientation, which by its nature is social in nature. Orientation becomes the value of the individual only if there is

meaning, the need to move from the "subject-object" relationship to the "subject-subject" circle of communication is noted for the development of this value relationship. It has also been shown that the transition from individual activity to joint activity is an effective way of forming meaning.

Keywords: *meaning, meaning formation, direction, value orientation, personal value, "subject-subject" attitude, joint activity.*

Мағына құрылуды қалыптастыру мәселесі күрделі, әрі көп қырлы мәселелер қатарына жатады және бұл сұрақты зерттеу ерте кезден басталатындығына қарамастан, оны ғылым әлі толық шеше қойған жоқ. Ол талдау мен біріктіруден тұратын екі дәйекті кезеңді қамтитын процесс ретінде қарастырылады. Мағына мәселесін шешу мәселесі адаммен оның қызметін объективті зерттейтін философия, әлеуметтану, психология, педагогика және басқа да ғылымдар арқылы жүзеге асырылады. Жеке мағыналарды игеру және мағыналық процестерді түсіндіру механизмдерінің көптеген аспектілерін оқулықтардың беттерінен, ғылыми басылымдардан және әртүрлі ғылыми зерттеулер мәтіндерінен табуға болады. Бірақ тұтастай алғанда мағыналы құрылымдардың қалыптасу заңдылықтары мен механизмдерін зерттеу қазіргі кезде гуманитар-лық ғылымдарда терең қолға алынбай отыр.

Қазіргі кезде тұлғаның мағыналы құрылымы деп тұлғаның үнемі бірқалыптылығы мен тұрақтылығын сипаттайтын және оның құрылымының элементтерін құрайтын субъектінің қоршаған ортаға деген шынайы қатынасын айтады. Тұлғаның мағыналы құрылымы мен оның қалыптасуы жөніндегі мәселелер көптеген ғалымдардың еңбектерінде зерттеліп, жарияланды (М.М. Бахтин, Н.А. Бердяев, В.Н. Ильин, Н.Ф. Лосев, В.В. Розанов, В.С. Соловьев, С.Л. Франкл және т.б.). Батыс гуманистік психология өкілдерінің іргелі зерттеулері (Ж.П. Сартр, М.Мерло-Понти, Э.Гуссерл, М.Хайдеггер, К.Роджерс, А.Маслоу, В.Франкл, А.Лангл) және орыс психологтарының салмақты, тұжырымдамалық жұмыстары (А.Н. Леонтьев, С.Л. Рубинштейн, А.Г. Асмолов, Б.С. Братус, В.П. Зинченко, В.А. Иванников, А.А. Кроник, Д.А. Леонтьев, В.И. Слободчиков, Е.И. Исаев, В.А. Петровский, Е.В. Суббоцкий және т.б.). Мағына мен тұлғаның мағыналы құрылымның қалыптасу мәселелері іс-әрекеттік, жүйелік бағыттар мен экзистенциалды психология, феноменология аясында да зерттеледі. Осыған қарамастан, тұлғадағы мағына құрылу мәселелерінің жекелеген сұрақтары осы күнге дейін терең зерттелмей, ғылымда ол мағынанылы құрылымның қалыптасу процестері жөніндегі жалпы қабылданған түсініктен алыс кете алмай отыр.

Сонымен қатар тұлғаның мағыналы құрылымы мен оның психологиялық механизмдерін зерттеу туралы қолда бар білімдерге сүйенбейінше, кәсіби (педагогикалық) қызметтегі білім беру саласындағы тұлғаны дамыту мен қалыптастыру, оны басқару секілді мәселелерді айтарлықтай жетілдіру мүмкін емес. Мысалы, тікелей немесе жанама түрде білім берудегі барлық ұсынылған инновациялық технологиялар, қоғамдық субъектінің өзін-өзі анықтауы мен маман-дық таңдауы, өмір жолын іздеуі, білім кеңістігін түсінуі секілді дүниетанымдық көзқарасын, оның мағыналық түсініктерінсіз елестету мүмкін емес. Сондықтан, жоғары сынып оқушыларының мағыналы құрылымын оқыту процесінде қалыптастыру қазіргі кезде кезде өзекті мәселе болып табылады. Қазіргі кезде еліміздің өркениетті-техникалық дамуында, қоғамның өндіргіш күші болып табылатын адам мүмкіндіктерін барынша арттыру, оның электрондық жүйелермен байланысын арттыру секілді күрделі міндеттерді шешу де тұлғаның мағыналы құрылымын дамыту мен қалыптастуды қажет етеді.

Дәстүрлі іс-әрекет бағытында мағына мәселесі мотивтің мақсатқа қатынасы ретінде қарастырылды, яғни мұны А.Н. Леонтьевтің өз сөзімен айтқанда мағына бұл: «мотивтың мақсатқа айналуы», болып табылады [1]. Мұның мәнін адамның алғаш қалыптасқан мінез-құлық мотивінің мазмұны іс-әрекет барысында өзгеріп, оның өмірлік мақсатына айналуымен түсіндіруге болады. Оның іс-әрекет жөніндегі тұжырымдамаларында мағына мәннің жеке жағдайы ретінде қарастырылады. Мағына дегеніміз «мен үшін мән болып табылады», - дейді ол бір еңбегінде [1, 209 б.]. «Мағына ұғымы – шындықты психикалық бейнелеу, яғни психикамен байланысты болатын тіршіліктің сол түрімен бірге пайда болған қатынасты білдіреді. Бұл тіршілік қатынасының осы түрі үшін өзіне тән ерекшелік болып табылады. Мағыналы, яғни осы қатынасқа бағынатын іс-әрекет қана психикалық іс-әрекет болып

табылады» [1]. Олай болса, тұлғаның жасаған кез келген іс-әрекеті мағыналы болып табылады. Сондай-ақ, А.Н. Леонтьев тұлғаның мағыналы құрылымы іс-әрекет үстінде өзгеріп іс-әрекет барысында дамидығын айтады. «Мағына затқа емес, іс-әрекетке тән. Іс-әрекетте ғана зат мағынаға ие болады», - дейді [1, 167 б.]. «Мағына сананы сыртқы дүниемен байланыстыра аламайды; тіпті ол мағынамен басқарылатын болса да, бұл қызметті нақты іс-әрекет атқарады, бірақ затпен қақтығысқанда, оның объективті және тұрақты қасиетінде нақты жүзеге асады, шынайы қасиетімен нақты затқа сәйкес өзгереді», - деп өзінің бұл ойын нақтылай түседі [1, 110 б.]. А.Н. Леонтьевтің бұл ойлары-нан мағынаның өздігінен енжер күйде кездесетіндігін, ол тек іс-әрекетте ғана белсенділікке ие болатындығын, сондай-ақ заттармен кездескенде пайда болып, нақты затқа сәйкес өзгертіндігін аңғарамыз.

Осы тұрғыдан, алғанда тұлғадағы мағына құрылу процесі белсенді іс-әрекет үстінде ғана дамып, іс-әрекет барысында өзгертін күрделі түсінік болып табылады. Сондықтан тұлғаның мағыналы құрылымын қарастыру үшін оны іс-әрекет үстінде ғана зерттеу керек.

Қазіргі кезде тұлғаның үнемі бірқалыптылығы мен тұрақтылығын сипаттайтын тұлға құрылымының жүйе құрушы белгісі, оның бағыттылығы екендігін көптеген психологтар мойындайды (А.Г. Асмолов, 1984; Л.И. Божович, 1968; А.Г. Ковалев, 1965; Б.Ф. Ломов, 1981; К.К. Платонов, 1986; С.Л. Рубинштейн, 2004; және т.б.). Тіпті И.Л. Божович өзінің тұлға жөніндегі тұжырымдамасында «тұлға құрылымы бар болғаны, оның бағыттылығымен анықталады», деп атап көрсетеді [7, 422 б.].

«Бағыттылық», - деп жазады Б.Ф. Ломов: «оның психикалық құрылымын анықтайтын, тұлға қасиеттерінің жүйе құрушысы ретінде жетекші орын алады. Атап айтқанда, осы қасиетте тұлғаның сол үшін әрекет ететін мақсаттары, оның мотивтері, шындықтың алуан түрлі жақтары-на, оның субъективті қатынасы, оның сипатының барлық жүйелері көрінеді. Басты жоспарда бағыттылықты тұлғаның қоғамнан алатынын (материалдық және рухани құндылықтарын есептегенде), ол оған не береді, оның дамуына қандай үлес қосады, соған қатынасы ретінде бағалауға болады» [3, 311 б.]. Сонымен қоса, Б.Ф. Ломов «тұлғаны әртүрлі түсіндірулеріне қара-мастан, жоғарыда келтірілген барлық бағыттар, оның жетекші сипаттамасы ретінде бағытты-лығын бөліп шығарады. Әр түрлі тұжырымдамаларда бұл сипатты түрліше ашып көрсетеді: «динамикалық үрдіс» (С.Л. Рубинштейн), «мағына құрушы мотив» (А.Н. Леонтьев), «доминанциялаушы қатынас» (В.Н. Мясищев), «негізгі өмірлік бағыттылық» (Б.Г. Ананьев), «адамның маңызды күштерін динамикалық ұйымдастыру» (А.С. Прангшвили) және т.б. Дегенмен, бұл сипаттарын ашып көрсетпей жатып, оған жетекші мән береді». – деп жазады [4, 60 б.].

Біз тұлғаның үнемі бір қалыптылығы мен тұрақтылығын сипаттайтын және оның құрылымының негізгі элементтерінің бірі болып табылатын адамның құнды бағдарлары болып табылады деп санаймыз. Себебі, психолог Б.С. Братусь адам өмірінің жалпы мағынасын, оның тұлғалық құндылығы ретінде сипаттайды. Ол: «...тұлғалық құндылық – бұл адамның саналы түрде қабылдаған, оның өмірінің жалпы мағынасы», - дейді ол [4, 412 б.]. Сонымен қоса, Б.С. Братусь адам өмірінің жалпы мағынасын тұлға санасының бірлігі ретінде де қарастырады. «Атап айтқанда, жалпы мағыналы құрылым (тұлғаның құндылықтары жағдайындағы – оларды саналы түрде сезіну) біздің көзқарасымыз бойынша адамның, ең бастысы, өмірдің негізгі шеңберіне – дүниеге, басқа адамдарға, өз-өзіне біршама тұрақты қатынасын анықтайтын, тұлға санасын айқындайтын (құрайтын) негізгі бірлігі болып табылады», - дейді Б.С. Братусь [5, 414-415 бб.]. Демек, адам өзін қоршаған ортадағы заттар мен құбылыстардың құндылығын саналы түрде ұғынып, түсінгенде ғана ол оның тұлғалық құндылығына айналады. Сондықтан, тұлға құрылымының жүйе құрушы белгілері болып табылатын құнды бағдарларлардың немесе тұлғалық құндылықтардың мағыналық сипатын ашып көрсетпейінше, оның құрылымының табиғатын түсіну мүмкін емес.

Тұлғалық құндылықтар өзінің саналы түрде сезілетіндігімен сипаттала отырып, оның санасында құнды бағдарлар түрінде бейнеленеді, сондай-ақ олар адамдардың өзара қатынастары мен индивидтердің мінез-құлықтарын әлеуметтік реттеуде маңызды рөл атқарады. Құнды бағдарлар деп әдетте тұлғаның ұстаған жолына, мінез-құлқына,

қылықтарына бағыт беретін және мағына әкелетін, адамның өзіне, дүниеге деген жалпы ыңғайын анықтайтын, тұлғаның қатынастар жүйесінің бөлігін құрайтын, оның белсенділігінің мазмұны мен бағыттылығын сипаттайтын күрделі әлеуметтік-психологиялық құбылысты айтады. Құнды бағдарлардың жүйесі көп деңгейлі құрылымдардан тұрады. Оның ұшар басында тұлғаның мұраттары, өмірлік мақсаттарымен байланысты болып келетін құндылықтары орналасады. Психолог З.Ф. Финбург: «тұлғаның құнды бағдарлар жүйесінің аса күрделілігі ... осы шеңберге барлығы тәуелді болатын, оның әлеуметтік детерминінің, көп қабаттылығы мен көп жоспарлы жанамалануының күрделілігі... Біз өз құрылымымында өте күрделі, көп өлшемді объектімен жұмыс істейміз», - деген еді [6, 30 б.]. Тұлға құрылымының жүйе құрушы элементі болып табылатын құнды бағдарлар өзінің табиғаты жағынан алғанда әлеуметтік сипатта кездесетін, оның бағыттылығының негізі болып табылады. Бірақ адамдағы мұндай бағыттылық мағына болған жағдайда ғана тұлғаның құндылығына айналып, оның құрылымының жүйе құрушы элементі ретінде бекіп қалыптасады.

Кезінде австрия психологі В.Э. Франкл өзінің «Мағынаны іздеген адам» атты үлкен еңбегінде: «мағынаны табу – бұл жарты шаруа; оны тағы жүзеге асыру керек», - деген болатын [7, 63 б.]. Сондықтан, мағына А.Н. Леонтьев айтқан іс-әрекетте ғана жүзеге асады. Сондай-ақ, В.Франкл өз өмірінің мағынасын жүзеге асыра отырып, адам өзін-өзі жүзеге асырады дейді. В.Франклдің пікірінше өзін-өзі жүзеге асыру мағынаны жүзеге асыруды жанамалаудың тәсілі болып табылады. Ол әрбір адамның қаншалықты өз өмірінің қайталанбайтын мағынасын жүзеге асыруға ұмтылуы, оның соншалықты тұлға болып қалыптасуына көмектесетіндігін айтады. Олай болса, адам тұлға ретінде қалыптасу үшін, ең алдымен, өзіне қажетті құнды деп есепте-летін заттың мағынасын тауып алу керек. Ал тауып алған мағынаны жүзеге асыру оның тұлға ретіндегі одан әрі дамуын сипаттайтын өзін-өзі жүзеге асыруының көрінісі деп айтуға болады.

Дегенмен тұлғаның мағыналы құрылымын сипаттайтын жоғарыда біз келтірген тұлғалық құндылықтарды қалайша дамытып қалыптастыруға болады. Міне бұл сұраққа жауап беру психологиядағы «субъекті-объектілік» қатынастан «субъекті-субъектілік» қатынас шеңберіне өтуді қажет етеді. А.Н. Леонтьевтің жұмыстарында адамның заттық іс-әрекеті субъекті-объектілік қатынас шеңберінде қарастырылғаны баршаға мәлім. Мұны психолог С.М. Жақыпов та растайды: «Л.С. Выготскийден бастау алған А.Н. Леонтьевтің дәстүрлі іс-әрекет теориясы өмірлік іс-әрекетті талдауда субъекті-объектілік қатынас аясында дайындалды», - деп атап көрсетеді [9, 137 б.]. Осыған байланысты Б.Ф. Ломов былай дейді: «Адамның әлеуметтік болмысы оның заттар әлемінде (табиғи және адамзат баласы жасаған) ғана емес, сол адам тікелей және жанама түрде байланыс жасайтын басқа адамдар қатынасынан да тұрады. Адам өзінің индивидуалды дамуында адамзат баласы жасағандарды іс-әрекет арқылы ғана емес, басқа адамдармен қарым-қатынасында да меңгереді... «Субъекті-субъектілік» қатынас жүйесі қарым-қатынаста қалыптасады, дамиды және көрінеді» [9, 37-38 бб.]. Тағы бір жерінде: «Олай болса, «қарым-қатынас» ұғымы шынайы қатынаста болатын ерекше категорияны, атап айтқанда «субъекті-субъектілік» қатынасты қамтиды», - дейді [9, 38-39 бб.]. Сөйтіп, Б.Ф. Ломов адамның мотивациялық-қажеттілік шеңберлерін, соның ішінде мағына құрылуды түсіну үшін дәстүрлі іс-әрекет бағытындағы «субъекті-объектілік» қатынас шеңберінен қарым-қатынастағы «субъекті-субъектілік» қатынас шеңберіне көшудің қажет екенін айтады.

Өзінің мағына құрылу жайлы жұмысында С.М. Жақыпов: «Сондықтан да қазіргі кезде индивидуалды іс-әрекетті зерттеуде алынған қарама-қайшы түсініктердің көлеңкесі арқылы біз кейде бірлескен іс-әрекетке көшуге мәжбүр боламыз. Нақты-ғылыми зерттеу мәселелері ретінде «субъекті-объектілік» қатынас мәселелерінен бұрын «субъекті-субъектілік» қатынас мәселелерін қою мүмкін емес еді. Бұл мотивтердің, мағыналардың, мақсаттардың дамуына ерекше қатысты болды», - дейді [8, 28 б.]. Осы айтылған пікірлерді ескере отырып, біз мағынаның табиғатын түсіну үшін бірде Б.Ф. Ломов айтқан «субъекті-субъектілік» қатынас шеңберіндегі қарым-қатынасты, не болмаса С.М. Жақыпов айтқан бірлескен іс-әрекетті талдауға көшуіміз қажет.

Б.Ф. Ломов бірлескен іс-әрекет жағдайындағы қарым-қатынас барысында қалыптасатын ақпараттардың жалпы қорының әртүрлі психикалық процестерге әсерінің рөлін көрсетті. Бірақ мұнда білімдер жиынтығы қорының ақпараттық сипатына көбірек мән берілді. С.М. Жақыпов өзінің жұмыстарында бірлескен іс-әрекет жағдайындағы қарым-қатынас процесінде қалыпта-сатын білімдердің жиынтығы немесе білімдер жиынтығының қоры ақпараттар жиынтығының қорына қарағанда өзінің психологиялық мазмұны жағынан анағұрлым бай екенін ескертеді. Сондай-ақ, ол бұл жұмысында Б.Ф. Ломовтың еңбегінде психикалық процестерді детермин-дейтін білімдер жиынтығы қорының тек сыртқы жағына ғана мән беріліп, ал оның ішкі психологиялық мағыналық жағына мән берілмегенін айтады. С.М. Жақыпов « ... біздің түсіні-гіміздегі білімдер қорының жиынтығы осы білімдердің мағыналары қорының жиынтығымен тығыз байланысты», - дейді [10, 44 б.]. А.Н. Леонтьевтің іс-әрекет теориясында қабылданған терминіне сәйкес ұғымдар жүйесі ретіндегі білім, сөздердің мәні мен мағыналарының бірлігі болып табылады дей отырып, С.М. Жақыпов: «...білімдер қорының жиынтығын «бір медалдың екі жағы» болып табылатын мәндердің жалпы қоры мен мағыналардың жалпы қорының бірлігі ретінде қарастыруға болады», - деп түйіндейді [10, 44 б.]. «Олай болса, білімдер қорының жиынтығын, оны мән жағынан алып қарастырып, ақпараттық сипаттамасын ғана емес, сонымен қатар оны мағына жағынан қарастырып, оның мағыналы сипаттамаларында ескеру керек. Мұндай жағдайда қарым-қатынас ақпараттардың жалпы қорын құрып қана қоймай, жалпы мағыналар қорын құрудың құралы да бола алады», - дейді С.М. Жақыпов [10, 44 б.].

С.М. Жақыповтың айтуы бойынша мағыналардың жалпы қоры мағыналы құрылымдардың күрделі иерархиялық жүйесінен тұратын қарым-қатынас процесінде қалыптасқан, ақпараттар-дың жалпы қорын бейнелейтін, мағыналар жүйесі болып табылады. Оның пікірінше бірлескен іс-әрекеттің жүйе құрушы қызметін атқаратын мағына құрылу процесі бірлескен іс-әрекетте қалыптасады. Бірақ бұл процесс бірден қалыптаспайды, ол біртіндеп қалыптасады. Алдымен бұл процесс жалған бірлескен іс-әрекеттен басталады, ал соңынан ол бірлескен іс-әрекетке айна-лады. Жалған болуының себебі мынада. Әдетте адамның мотивациялық-қажеттілік шеңбері екі түрлі қызмет атқарады: оның бірі оятушы қызмет, ал екіншісі атқарушы қызмет. С.М. Жақыпов-тың айтуынша кішкене балада мотивтің оятушы қызметі болғанымен атқарушы қызметі болмайды. Себебі, ол дамып қалыптаспаған. Бұл қызметті баламен бірлескен іс-әрекетке түскен-де үлкендердің өзі атқарады. Сондықтан, үлкендердің осы іс-әрекеті бала үшін жалған болады. Белсенділіктер біртіндеп үлкендерден балаға ауысқанда интериоризация процесі жүреді. Соның нәтижесінде бала үлкендер іс-әрекетінің қарапайым түрлерін меңгереді. Мұнда баланың ең алғашқы жалған индивидуалды бірлескен іс-әрекеті қалыптасады. Бала үлкендермен тағы да бірлескен іс-әрекетке түскенде осының негізінде оның бұл әрекеті күрделеніп, нәтижесінде баланың шынайы индивидуалды бірлескен іс-әрекеті қалыптасады. Мұнда атқарушы қызметтер үлкендер мен баланың арасында теңдей болуы мүмкін. Осы процесс бірнеше рет қайталанғанда баланың индивидуалды іс-әрекеті күрделеніп, соның салдарынан бірлескен іс-әрекет қалып-тасады. Мұнда іс-әрекеттің мағыналары сәйкес келіп, бірлескен іс-әрекеттің ортақ мотиві құрылады. С.М. Жақыпов көрсетіп бергендей, бірлескен іс-әрекет диадасындағы қарым-қатынас барысында жүзеге асатын мағына құрылу процесі ортақ мақсат пен ортақ мотивтің қалыпта-суына алып келгенде ғана ол психологиялық шындыққа айналады. Бірлескен іс-әрекетке қатысушылар вербалды және бейвербалды, сондай-ақ, эмоциялық ақпараттарды көбірек алма-сады. Мұнда шешуші кезеңді бірлескен іс-әрекеттегі серіктердің бір-бірінің мақсаттарын қайта құруы мен оларды қабыл алуы, сонымен қоса өзінің мотивациялық-мағыналық шеңберіне енгізуі болып табылады. Осының негізінде бірлескен іс-әрекетке қатысушыларда мағыналардың жалпы қоры қалыптасады. Бірлескен іс-әрекетте құрылатын мағыналардың жалпы қорынан оған қатысушылардың әрқайсысы өзіне қажеттісін таңдап алады. Соның нәтижесінде әрбір тұлға өзі үшін құнды деп саналатын заттың құны мен мағынасын басқалармен бірлескен іс-әрекетте ұғынатын болады. «Бір бас жақсы, ал екі бас одан да жақсы», деген халық даналығы міне осыдан келіп шыққан. Олай болса, тұлғаның үнемі бір ізділігі мен тұрақтылығын сипаттайтын және оның құрылымының

бір элементі болып табылатын тұлғалық құндылықтар С.М. Жақыпов тұжырымдаған бірлескен іс-әрекетте ғана қалыптасып дамиды.

Тұлғалық құндылықтар идеологиялық, саяси, адамгершілік, имандылық және т.б. негіздер бойынша адамның қоршаған дүниені бағалауы мен олардың ішінен өзіне керегін таңдап алып, соған бағдарлануы болып табылады. Құндылықтар немесе құнды бағдарлар тұлғаның мұрат-тары, мақсаттары, нанымдары, қызығушылықтары және т.б. сипаттарында көріне отырып, адамның әлеуметтік тәжірибені меңгеруі үстінде қалыптасады. Тұлғаның құндылықтары адамның ұстаған жолына, мінез-құлқына, қылықтарына, іс-әрекетіне бағыт беріп, мағына әкелетін, адамның өзіне, қоршаған дүниеге деген бағыттылығын сипаттайтын күрделі әлеумет-тік-психологиялық құбылыс болып табылады. Сондай-ақ, құнды бағдарлар тұлға құрылымында жетекші орын алатын, оның тұрақты сапасы ретінде сипаттала отырып, адамның қоршаған дүниеге қатынасы мен алуан түрлі іс-әрекеттерін, мінез-құлықтарын әлеуметтік реттеуде маңызды рөл атқарады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Leont'ev A.N. *Filosofiya psihologii: iz nauchnogo naslediya* / Pod red. A.A. Leont'eva, D.A. Leont'eva. – М.: Izd-vo Mosk. un-ta, 1994. 287 s.
2. Bozhovich L.I. *Lichnost' i ee formirovanie v detskom vozraste*. – М.: Posveshchenie, 1968. – 464 s.
3. Lomov B.F. *Metodologicheskie i teoreticheskie problemy psihologii*. – М.: Nauka, 1984. – 448 s.
4. Asmolov A.G. *Lichnost' kak predmet psihologicheskogo issledovaniya*. – М.: MGU, 1984. – 105 s.
5. Bratus' B.S. *Psihologiya lichnosti // Psihologiya lichnosti T.2. Hrestomatiya*. – Samara: Izd. Dom. «Bahrah-M», 2002. – S. 385-456.
6. Tazhibayev T.B. *ZHeke bastuң qūndylyǵy oqytu procesindegi birlengen is-arekette qalyptasatyn maǵyna qūrylyduǵy zhalpy qorunuy nətizhesi / sbornik materialov nauchno-metodicheskoy konferencii «problemy podgotovki specialistov v sovremennyj period: Teoriya i praktika (Almaty, 28-30 maya 2003 g.)*. – Almaty: AKNB RK, 2003. – S. 159-163.
7. *CHelovek v poiskah smysla*. – М.: Progress, 1990. – 189 s.
8. Dzhabupov S.M. *Psihologiya poznavatel'noj deyatel'nosti*. – Alma-Ata, 1992.
9. Lomov B.F. *Kategorii obshcheniya i deyatel'nosti v psihologii*. / *Voprosy filosofii*. – 1979. - №8. – S. 34-47.
10. Dzhabupov S.M. *Celeobrazovanie v sovместnoj deyatel'nosti: dis. ... kand. psihol. nauk: 19.00.01*. – М.: MGU, 1985. – 210 s.